

ПАДОЎЖАНЫЯ ЗЫЧНЫЯ, ІХ ВЫМАЎЛЕННЕ

УРОК БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ Ў V КЛАСЕ

Н. І. Куратнік,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры
вышэйшай катэгорыі
гімназіі № 2 г. Пінска

Мэта: замацаванне і паглыбленне ведаў вучняў пра падоўжаныя зычныя як характэрную асаблівасць гукавой сістэмы беларускай мовы, іх вымаўленне і правапіс.

Задачы: стварыць умовы для ўзнаўлення і сістэматызацыі ведаў вучняў пра асаблівасці вымаўлення і правапісу падоўжаных зычных, фарміраваць навыкі размежавання фанетычнага падаўжэння і марфалагічнага падваення; садзейнічаць развіццю аналітычных і даследчых здольнасцей вучняў, павышэнню матывацыі да вывучэння беларускай мовы; спрыяць выхаванню павагі да роднай мовы.

Абсталяванне: Беларуская мова: вучэбны дапаможнік для 5 класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання / Красней В.П., Лаўрэль Я.М., Васюковіч Л.С., Несцяровіч В.І. – Мінск: Нацыянальны інстытут адукацыі, 2014 г.; карткі з заданнямі, мультымедыяная прэзентацыя да ўрока, схемы.

ТЫП УРОКА: урок вывучэння новага матэрыялу

Ход урока

I. АРГАНІЗАЦЫЙНА-МАТЫВАЦЫЙНЫ ЭТАП.

(Мабілізацыя ўвагі вучняў, стымуляванне іх пазнавальнай дзейнасці, стварэнне матывацыі да працы на ўроку.)

Чытанне настаўнікам урыўка з верша Генадзя Бураўкіна.

Мова продкаў нашых і нашчадкаў –

Шэпт дубровы і пчаліны звон,

Нам цябе ласкава і ашчадна

Спазнаваць ажно да скону дзён.

Г. Бураўкін

Настаўнік. Якія пачуцці, думкі з’явіліся ў вас падчас чытання верша? Да чаго заклікае аўтар? (*Адказы вучняў: пазнаваць таямніцы мовы*).

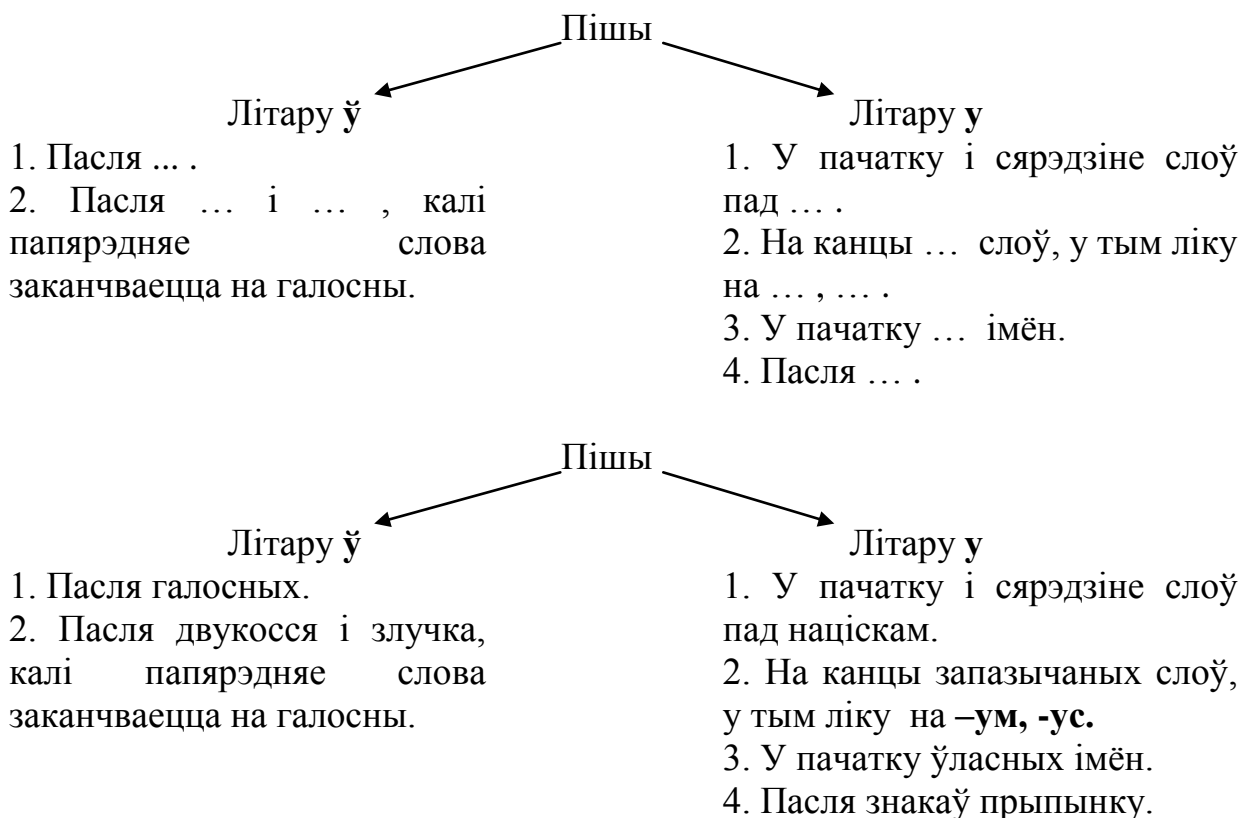
Узбагачэнне слоўнікавага запасу вучняў.

Настаўнік. Як вы разумеете значэнне слова *спазнаваць*? Падбярэце да яго словы-сінонімы (*вывучаць, даследаваць, адкрываць невядомае*). Якія

адносіны гэтыя словы маюць да ўрока? (*Урок будзе яшчэ адным адкрыццём таямніц мовы, на якім мы будзем вывучаць, даследаваць моўныя з’явы*).

II. ПРАВЕРКА ДАМАШНЯГА ЗАДАННЯ.

Вучань каля дошкі дапаўняе схему “Правапіс у, ў”, якая афармлялася на папярэднім уроку. Аднакласнікі на кожны пункт схемы прыводзяць прыклады з дамашняга практыкавання 55. На тыя пункты, на якія прыкладаў у практыкаванні няма, падбіраюць іх самастойна.

III. ІНФАРМАЦЫЙНА-ПОШУКАВЫ ЭТАП.

Аktуалізацыя тэарэтычных ведаў вучняў на раздзелах “Фанетыка і арфаэнія. Графіка і арфаграфія”.

Настаўнік. Якія ўжо вывучаныя намі фанетычныя з’явы, характэрныя для беларускай мовы, адлюстраваны ў наступных паэтычных радках?

Якія знаёмыя назвы і словы,

Якая цудоўная родная мова!

І ўсё мілагучна для слыху майго:

І звонкае “дзе” і густое “чаго”...

П. Панчанка

(Дзеканне, аканне, наяўнасць зацвярдзелых зычных.)

Што яны надаюць нашай мове? *(Мілагучнасць.)*

Настаўнік. На ўроку мы пазнаёмімся яшчэ з адной важнай фанетычнай асаблівасцю беларускай мовы, якая таксама надае ёй мілагучнасць. Яе вывучэнне і стане аб’ектам сённяшняга даследавання, тэмай урока. Тэма “схавалася” ў адным са слоў наступных выказванняў пра мову, якія вы бачыце на прэзентацыі.

Ніякае багацце людзей не бывае даражэйшым за іх родную мову. Якуб Колас

Роднае слова – гэта першая крыніца, праз якую мы пазнаём жыццё і акаляючы нас свет. Якуб Колас

*(Вучні звяртаюць увагу на арфаграмы ў словах багацце, жыццё і вызначаюць тэму ўрока: **падоўжаныя зычныя**)*

*Удакладненне тэмы ўрока настаўнікам, запіс яе ў сшыткі: **“Падоўжаныя зычныя, іх вымаўленне і правапіс”.***

Мэтавызначэнне вучняў.

Успомнім: што мы з пачатковай школы ведаем пра падоўжаныя зычныя.

Даведаемся: калі ў беларускай мове вымаўляюцца і пішуцца падоўжаныя зычныя.

Навучымся: правільна пісаць словы з дадзенай арфаграмай.

Актуалізацыя ведаў. (З апорай на вывучанае ў II класе.)

Мікрадаследаванне на аснове прапанаванага тэксту. (Работа ў парах.)

Родная мова ўваходзіць у наша жыццё з вуснаў маці. Прыгожае гучанне роднага слова мы пачынаем успрымаць з дзяцінства. Яго сугучча і шматгалоссе крапае да глыбіні душы. Мова – душа народа, векавая праца многіх пакаленняў, лютэрка духоўнага жыцця на працягу стагоддзяў. І сёння гонар і абавязак усіх нас – шанаваць родную мову, садзейнічаць яе развіццю і росквіту.

Даследчыя задачы. Прачытайце тэкст, вызначце яго стыль, тып, тэму і асноўную думку. Знайдзіце словы з падоўжанымі зычнымі, вызначце, якія зычныя могуць быць падоўжанымі, паназірайце, у якой пазіцыі адбываецца падаўжэнне, зрабіце вывад аб перадачы падаўжэння на пісьме. Дапоўніце фармулёўку з ключавымі словамі і на яе аснове сфармулюйце гіпотэзу:

1. У становішчы паміж галоснымі зычныя гукі [], [], [], [], [], [], [], [], [] могуць вымаўляцца падоўжана.

2. Фанетычнае падаўжэнне гукаў на пісьме перадаецца

3. Падоўжаны гук [дз`] на пісьме перадаецца

Некалькі пар агучваюць вынікі работы.

Звяртаемся да першага абзаца правіла ў падручніку на с.30, знаходзім, якія яшчэ зычныя гукі могуць быць падоўжанымі? ([ж], [ш], [з`], [л`])

Гіпотэза: для беларускай мовы характэрна падоўжанае вымаўленне зычных гукаў у становішчы паміж галоснымі, падаўжэнне гукаў на пісьме перадаецца дзвюма літарамі, падоўжаны гук [дз`] на пісьме перадаецца спалучэннем літар **ддз**.

Параўноўваем вывад аб перадачы падаўжэння на пісьме з другім і трэцім абзацамі правіла на с.30 – 31, знаходзім новае: падаўжэнне не адбываецца ў словах Ілья, Касьян, Ульяна, Юльян і вытворных ад іх.

Стварэнне праблемнай сітуацыі.

Умова. Прачытайце словы на картках, напісаныя па-руску і па-беларуску, чым адрозніваецца іх напісанне? Як вы думаеце, чаму ў словах, напісаных па-беларуску, не адбываецца падаўжэнне зычных?

Аллея – алея, касса – каса, сума – сума, коллекция – калекцыя, Одесса – Адэса, група – група, грамматика – граматыка, Алла – Ала, бассейн – басейн.

*Ці ва ўсіх іншамоўных словах не будзе адбывацца падаўжэнне зычных?

***Параўноўваем вывад з другім і трэцім абзацамі правіла на с. 31.**

***Фізікультхвілінка.**

Лінгвістычная задача. (Выхад на новую інфармацыю, работа ў парах)

Умова. Дзвюма літарамі на пісьме абазначаецца не толькі *фанетычнае падаўжэнне*, але і *марфалагічнае падваенне*, каб зразумець адрозненне паміж імі, выканайце наступныя заданні.

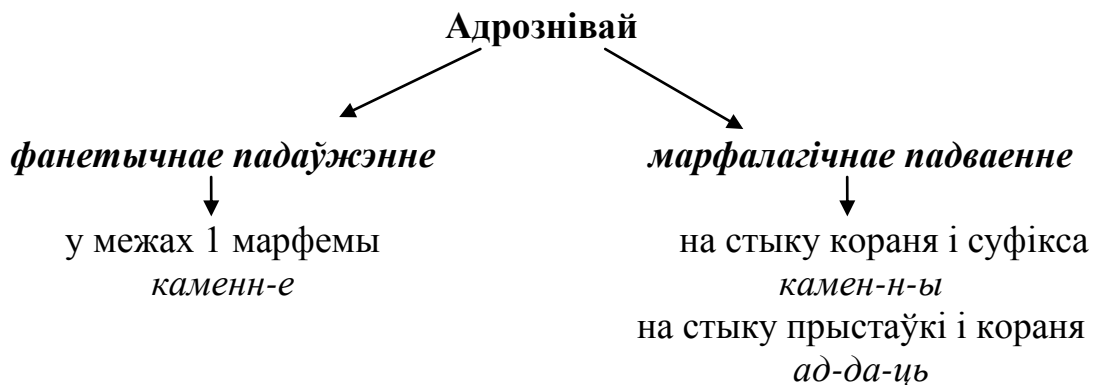
1. Разбярыце прапанаваныя словы па саставе: *насенне – насенны, каменне – каменны, карэнне – карэнны.*

2. Аб'яднайце словы ў дзве групы ў залежнасці ад саставу.

3. Якую заканамернасць у напісанні літар **нн** у словах кожнай з груп вы заўважылі ?

4. У якіх словах, на ваш погляд, адбываецца *фанетычнае падаўжэнне*, у якіх – *марфалагічнае падваенне*? Сваю думку абгрунтуйце.

*Параўноўваем вывад з правілам на с.32, знаходзім новую інфармацыю (падаўжэнне адбываецца на стыку прыстаўкі і караня). Афармляецца схема.

Акцэнталагічная хвілінка: каменны.

Рубрыка “Паслухаем мовазнаўцаў.”

Падоўжаныя зычныя звычайна адносяцца цалкам да караня і не падзяляюцца на два аднолькавыя гукі марфемнай мяжой. Падвоеныя зычныя ўзнікаюць пры збегу аднолькавых зычных на марфемных межах (*аб+біць = аббіць*).

ІV. ТРЭНІРОВАЧНА-КАРЭЖЦЫЙНЫ ЭТАП.

Першапачатковая праверка разумення вучнямі вывучанага матэрыялу.

Работа з вершаваным тэкстам з выкарыстаннем складзенай схемы.

Умова. Знайдзіце і выпішыце словы з вывучанай на ўроку арфаграмай, растлумачце, фанетычнае падаўжэнне або марфалагічнае падваенне ў іх адбываецца.

З легендаў і казак былых пакаленняў,
 З калосся цяжкага жытоў і пшаніц,
 З сузор'яў і сонечных цёплых праменняў,
 З грымучага ззяння бурлівых крыніц.
 З птушынага шчэбету, шуму дубровы,
 І з гора, і з радасці, і з усяго
 Таго, што лягло назаўсёды ў аснову
 Святыні народа, бясмерця яго, –
 Ты выткана, дзіўная родная мова.
Максім Танк

Гульня “Пазнай слова”. Каменціраваны запіс слоў.

1. Ранішняя ежа. (Снеданне.)
2. Прамежак у 100 гадоў. (Стагоддзе.)
3. Вузкая палоска зямлі на марскім беразе. (Узбярэжжа.)
4. Самы пачатак дня. (Світанне.)
5. Дарога ў парках, абсаджаная дрэвамі, кустамі, кветкамі. (Алея.)
6. Адзінка масы, роўная 1000 кг. (Тона.)
7. Лік, які атрымаўся ў выніку складання велічынь. (Сума.)

V. КАНТРОЛЬНА-РЭФЛЕКСІЙНЫ ЭТАП.

Праверка засваення тэарэтычных ведаў.

Зварот да гіпотэзы. На аснове гіпотэзы, дапаўняючы і ўдакладняючы яе, узнаўляем тэарэтычны матэрыял, вывучаны на ўроку па тэме “Вымаўленне і правапіс падоўжаных зычных”,

Пісьмовае заданне.

Умова. Пры спісванні ўстаўце адну або дзве літары з тых, што ў дужках. Растлумачце іх правапіс.

Ка..ектыў (л), зацьме..е (н), кілагра.. (м), навако..е (л), падно..а (ж), стаго..е (дз), водгу..е (л), ка..ір (с), гры.. (п), лама..а (ч), беззяме..е (л), вуго..е (л), ма..аж (с), ва..а (н), Га..а (н).

VI. ПАДВЯДЗЕННЕ ВЫНІКАЎ УРОКА. ВЫСТАЎЛЕННЕ І КАМЕНЦІРАВАННЕ АДЗНАК.

Рэфлексія.

Дапоўніце прапанаваны сказ:

У канцы ўрока я **ведаю ...** (асабліва сці вымаўлення і правапісу падоўжаных зычных у беларускай мове), **разумею ...** (розніцу паміж фанетычным падаўжэннем і марфалагічным падваеннем), **умею ...** (прымяняць атрыманыя веды пры выкананні заданняў і практыкаванняў).

VII. ДАМАШНЯЕ ЗАДАНИЕ.

§ 9, пр.60